

CONTACT: Donald Lehr – The Nolan/Lehr Group
(212) 967-8200 / mob +1 (917) 304-4058
dlehr@templetonprize.org / www.templetonprize.org

Proslov při převzetí Templetonovy ceny v Londýně 14.5. 2014

S radostí a úctou, s pokorou a vděčností a především s vědomím odpovědnosti a morálního závazku se dnes večer stávám členem velké rodiny nositelů TP.

TP byla zpočátku – více než před 40 lety - zvána ocenění za „pokrok v náboženství“. Spojení slov „pokrok“ a „náboženství“ muselo tehdy znít mnoha lidem divně. Mnozí věřící se domnívali, že není třeba žádného pokroku v náboženství, protože náboženství má být strážcem a garantem pevného pořádku ve společnosti. Mnozí nevěřící věřili, že náboženství už žádného pokroku není schopno, že sekularizace je posledním slovem kulturní evoluce. Předpokládali, že to, co převládalo v Evropě po „druhém osvícenství“ pozdních let šedesátých, musí nastat dříve či později v celém světě. O jednu generaci později konstatoval Jürgen Habermas: Dnes žijeme v postsekulárním světě.

Je to však divný svět. Je v něm mnoho nečekaných překvapení pro náboženské i nenáboženské lidi. V globálním měřítku fenomén náboženství neodumírá, ale proměňuje se. Nejen že vznikají „nová náboženství“ a náboženská hnutí, nýbrž stará náboženství se proměňují a začínají přebírat nové politické a kulturní role. Kde jsou tradiční náboženství potlačena, tam sekulární jevy samy se stávají náboženstvím. Není divu, že mnozí představitelé starých náboženství i „nového ateismu“ propadají panice.

II.

Když jsem poprvé navštívil Británii před téměř půl stoletím, přijel jsem ze země, jejímž násilím vnuceným státním náboženstvím byl tzv. „vědecký ateismus“. Ve jménu militantní ideologie vědeckého ateismu byla zcela potlačena nejen svoboda náboženství, nýbrž veškerá svoboda kultury včetně svobody vědeckého bádání. Byl

jsem šťastný, že jsem směl navštívit Británii, zemi s dlouhou tradicí tolerantního křesťanství, moudrého a veselého křesťanství Chestertona a Lewise.

Minulo půlstoletí. V Londýně jezdí autobusy s nápisem „Bůh pravděpodobně neexistuje“ a věta, že Británie je křesťanská země, vyvolá vzrušenou polemiku a odpor. Ne, neupadám do paniky. Je mi vždy bližší snaha porozumět těm druhým než výzvy ke kulturním válkám. V jistém smyslu bych byl ještě radikálnější než pan Dawkins: jsem přesvědčen, že Bůh Dawkinsova ateismu, Bůh jako naivní vědecká hypotéza, nikoliv pravděpodobně, nýbrž jistě neexistuje. Rozhodně to však není Bůh mé víry. Není to Bůh té víry, za jejíž svobodu jsme zápasili proti ateismu, spojeném s politickou mocí.

Ne, problém není ani v náboženství samém ani ve vědě, ba ani v ateistické interpretaci vědy. Problém je v lidech uzavřené mysli, kteří se domnívají, že k šíření svého přesvědčení potřebují urážet přesvědčení druhých lidí. Dějinná zkušenost naší části světa ukazuje, že ateismus není o nic méně imunní vůči pokušení moci a násilí než náboženství. Já jen přeji „novému ateismu“, až bude starší a dospělejší, aby byl alespoň tak tolerantní, jako je naše dnešní staré evropské křesťanství.

III.

Ale kde je dnes naše západní křesťanství, jakou má podobu a jakou má vizi do budoucnosti? Nedivím se, že věta „Británie je křesťanská země“, nebo „Evropa je křesťanský kontinent“ vyvolá vzrušení. Na jedné straně lze na podporu toho tvrzení uvést řadu historických i sociologických argumentů. Vždyť i sekulární charakter společnosti je dítětem křesťanství a i evropský ateismus je v jistém smyslu křesťanský fenomén. Kdyby nebylo biblické desakralizace přírody, nebylo by zde místo pro vědeckou racionalitu, kdyby nebylo biblické desakralizace politické moci a nebylo vzpoury středověkých papežů proti monopolu císařské moci, nebylo by tu místo pro pluralitu a prorockou kritiku moci.

Na druhé straně není divu, že tvrzení „Británie je křesťanská země“, nebo „Evropa je křesťanský kontinent“ nutně provokují otázku: Jak to myslíte? A jaké důsledky z toho vyvozujete?

Byli jsme svědky toho, že síla náboženských symbolů se ve spojení s politickými zájmy může stát destruktivní silou, zdrojem násilí. Nyní je třeba se ptát: Jak je možné použít sílu víry k utváření kultury vzájemného respektu, civilizace, v níž různost

nebude vnímána jako ohrožení, nýbrž jako možnost vzájemného obohacení? Jaký pokrok v náboženství by měl nastat, abychom se místo strachu ze střetu civilizací mohli těšit z kultury sdílení ?

Co mohou náboženství (a konkrétně křesťanství) udělat proto, aby *proces globalizace byl transformován v kulturu komunikace*?

IV.

V době mé první návštěvy Británie, v létě 1968, ruské tanky rozdrtily v mé zemi křehkou naději Pražského jara na alespoň trochu svobody a demokracie. Má druhá cesta do Británie byla možná až po pádu gigantické sovětské říše, ovládané kombinací starého ruského imperialismu a ideologie „vědeckého ateismu“.

Dnes národy střední a východní Evropy sledují s velkým znepokojením nebezpečné pokusy vládců Kremlu vzkřísit ono staré impérium. Ideologie „vědeckého ateismu“ je v Rusku již dlouho mrtvá, ale starý ruský nacionalismus a imperiální sny jsou stále živé. Stalin, jeden z nejkrutějších pronásledovatelů náboženství v lidské historii, pochopil v době 2. světové války, že ruští lidé nejsou ochotni umírat za komunistickou ideologii „vědeckého ateismu“ a pokusil se využít pravoslavného náboženství a ruského patriotismu k záchraně svého impéria. Také dnes vidíme bývalé agenty KGB líbat ikony Krista a Bohorodičky. Budou mít představitelé ruského pravoslaví dost mravní síly, aby s odvahou biblických proroků řekli dnešním vládcům Kremlu: Nejprve musíte ze svých hlav a srdcí vyhnat ony běsy, které kdysi popsal Dostojevský – a teprve pak přijďte do chámu a obětujte své dary?

Tváří v tvář nebezpečnému vývoji na Východě Evropy si musíme uvědomit svou zodpovědnost za udržení a prohloubení velkého projektu sjednocené Evropy. Silná politická integrace Evropy je jedinou ochranou pro evropské národy nejen proti nebezpečí zvenčí, ale ještě více proti explozi barbarství uvnitř, proti extrémnímu nacionalismu, šovinismu, xenofóbii, které znovu zdvihají hlavu v evropských národech. Pokud by v Evropě zvítězilo nebezpečné pokušení národního sobectví a izolacionismu a došlo k tragédii rozpadu EU, evropské národní státy by nezískaly více suverenity, nýbrž by byly daleko více vystaveny silám chaosu a destrukce zevnitř.

Společný evropský dům, má-li být opravdu domovem, nemůže stát jen na administrativě a obchodu. Rozhodující roli má kultura, ta vytváří spirituální a morální biosféru společnosti. Komunistický režim, kde kultura byla ovládána ideologií,

nedokázal přežít na globálním volném trhu idejí. Co se však stane se společnostmi, jejíž kultura ztratí svou spirituální dimenzi, jejíž kulturu ovládne komerční průmysl zábavy?

Při vzniku Evropy sehrála rozhodující roli schopnost církve vytvořit kulturu, která sjednotila poselství Bible, filozofickou moudrost Řecka a právní systém Říma. Tato podoba křesťanství – Christianitas, „Christendom“ je však minulostí. Křesťanství již není společným jazykem Evropanů. Evropa budoucnosti bude ještě mnohem pestřejším vícehlasem než byla dosud. Křesťanství je dnes jeden hlas z mnoha.

Neptejme se však, který hlas bude nejsilnější, nýbrž který více přispěje ke kultuře soužití ve vzájemném respektu a porozumění.

Centrální zvěstí křesťanství je, že Bůh je láska a že trojjediný Bůh sám je společenstvím sdílení. Víra v Boha, který je láska a společenstvím sdílení, není vědecká hypotéza, nýbrž nýbrž morální závazek s jasnými kulturními a politickými důsledky. Je to závazek akceptovat pluralitu našeho světa a stále se snažit přetvářet ji v kulturu komunikace, sdílení a vzájemného obohacování.

Křesťanství nepotřebuje být praporem, vlajícím nad Evropou, avšak Evropa a svět potřebuje lidi, kteří slovu láska vrátí jeho hluboký smysl, který mělo v radikálním poselství evangelia.

V.

Z naší západní křesťanské kultury a její důležité dějinné fáze, osvícenství, vzešla velká idea tolerance.

Tolerance je sekulárním překladem evangelijního příkazu lásky k nepřátelům. Ale při překladu náboženských pojmů do sekulárního jazyka a představ se obvykle něco ztratí.

Abych toleroval nepříjemného souseda, opravdu ho nepotřebuji v žádném ohledu milovat; stačí, když si ho nevšímám, když je mi lhostejný – každý má svůj život, svůj styl, svou pravdu.

Jistý model „multikulturalismu“, založený na zásadě tolerance, vedl nikoliv k *polis*, společenství občanů, sousedů, nýbrž ke konglomerátu ghett. „Každý ať si žije podle svého, jen když druhé neruší a neomezuje“. To je jistě humánnější stav, než stálé spory či dokonce permanentní válka, avšak může to být řešení trvalé? Tolerance tohoto typu je dobrá k tomu, aby lidé žili *vedle* sebe, ale nikoliv *spolu*.

Náš svět, „globální vesnice“, se však stal příliš těsným na to, abychom mohli žít takto nerušeně vedle sebe. Přibýlo nás – a přibývá, ať se nám to líbí či ne, stále více „těch odlišných“; naše ploty nejsou už tak vzdálené jako kdysi, vidíme si do kuchyní, cítíme vůně exotických polévek z jídelen těch druhých a doléhají k nám křiky rodinných hádek, o nichž jsme dosud neměli ani ponětí. Model tolerance byl vytvořen pro jiný svět, pro odlišnou architekturu měst; avšak ta dávná města už nestojí anebo vypadají docela jinak než dřív. Žijeme *spolu*, ať chceme či ne – a musíme pro toto spolužití najít jiná pravidla, než pouhé „neruš mé kruhy“.

VI.

Avšak naše kruhy už jsou narušeny. Tak blízké sousedství se neobejde bez konfliktů. Před násilím nelze ustupovat, je třeba chránit a bránit nevinné. Člověk může nastavit pouze *svou vlastní* tvář, je-li naděje, že tím zastaví zlo, nikoliv však tváře druhých; ty musí bránit, za ně máme odpovědnost.

Avšak můžeme a musíme udělat všechno pro to, aby věci tak daleko nedošly. Na mnoha ohrožených místech je ještě čas pro prevenci a terapii násilí, čas k dialogu.

Obvyklou formou mezináboženského dialogu jsou konference, příležitost k setkání vzdělaných reprezentantů různých náboženství. Tato setkání jistě mohou hrát roli významného signálu. Mají však jednu slabinu: pomalu se zde vytváří určitá subkultura „dialogistů“, kteří si brzy rozumějí navzájem daleko lépe, než si rozumějí s extrémisty ve svých komunitách. Většina lidí se raději stýká s těmi, kteří jim naslouchají a akceptují je. Není však povinností všech, kdo se takových setkání účastní, položit si otázku, jak mnoho mají možností a odvahy ovlivnit ve svých vlastních komunitách ty, kteří vnímají věřící ostatních náboženství se směsí předsudků, strachů a nenávisti?

A nepatří k základním povinnostem náboženských vůdců odvaha proroků protestovat proti zneužívání náboženství ve službách moci a stavět se proti všem, kdo se dopouštějí nespravedlnosti a násilí na nevinných?

VII.

Po dvěma tisíciletími byla rabínovi z Nazaretu položena otázka: Kdo je můj bližní? Tato otázka neztratila ani dnes svou naléhavost a aktualitu. Ježíš tuto otázku překvapivě otočil: Neptej se, kdo je tvůj bližní, nýbrž ty sám se učiň bližním! Buď blízko druhým, zvláště těm, kdo potřebují pomoc a lásku. I těm, kdo sedí ve vnitřním žaláři své nenávisti a viny, nabídní svobodu aktem odpuštění a ochotou k smíření.

Ježíšova výzva k nepodmíněné lásce, k lásce i k nepřátelům, se zdá absurdní především těm, kdo chápou lásku jako sentiment, jako emoci. Ale láska je něčím mnohem víc. Je prostorem bezpečí v našem srdci a našem životě, který nabízíme druhým, aby zde mohli být takoví, jací opravdu jsou. Teprve v prostoru lásky, přijetí, můžeme najít pravdu o sobě, můžeme rozvinout to nejlepší, co je v nás. Láska je ovšem vždy odvážný a riskantní krok. Kdo miluje, vystavuje se riziku zklamání a zranění.

Teprve zde smím odpovědět otázku po budoucnosti víry. Věřím ve víru, která nese rány. Pro mou křesťanskou víru je rozhodující jedna scéna z evangelia sv. Jana, setkání apoštola Tomáše se vzkříšeným Kristem. V Tomášově srdci – podobně, jako v srdcích a myslích mnoha současných lidí – zápasí víra s pochybnostmi. Až když mu Ježíš ukáže mu své rány, Tomáš zvolá: Můj Pán a můj Bůh!

Náš svět je plný ran. Jsem přesvědčen, že ten, kdo zavírá oči před ranami v našem světě, nemá právo říci: Můj Pán a můj Bůh. Náboženství, které ignoruje bídu a utrpení lidí, je opium lidstva. Bůh, který nenese rány, je mrtvý Bůh. Když mi někdo nabízí svého Boha, ptám se: Je to Bůh lásky, zraněný utrpením našeho světa? Já nejsem ochoten věřit v žádného jiného boha.

Nedávno jsem četl duchovní deník Matky Terezy z Kalkaty, první nositelky TP. Předtím jsem věděl, co vyplňovalo její dny – služba těm nejchudším, nemocným a umírajícím. Nyní vím, jak vypadaly její noci: procházela těžkými zkouškami náboženských pochybností, temných nocí ducha, zkušenosti Božího mlčení. Nesla kříž dvojí solidarity. Ve dne byla sestrou těch, kdo potřebují léčit rány těla a tišit hlad prázdného břicha. V noci sdílela temnoty těch, kdo se cítí být daleko od Božího světla a trpí prázdnotou ducha.

Ano, v tom spočívá skutečný „pokrok v náboženství“. Je to odvaha spojit spirituální hloubku s široce otevřenou náručí solidarity se všemi, kteří trpí. Alexander Solženicyn, jiný nositel TP, odpověděl kdysi na otázku, co přijde po komunismu: nastane dlouhá, předlouhá cesta uzdravování.

Má odpověď na otázku, co přijde po době, kdy si mnoho věřících i nevěřících myslelo, že je tak lehké mluvit o Bohu a náboženství, je: očekávám, že přijde dlouhá, velmi dlouhá cesta na hloubku. A doufám v to.